

Løgtingið

stilling behandles her, skyldes hjemmestyreordningen, og at danske og færøske politikeres forhold til denne lov er afgørende for udviklingen på Færøerne.

Efter 2. verdenskrig var der fuld enighed mellem Danmark og Færøerne om, at Færøernes status som koloni måtte ophøre. (I den tid afvikledes kolonistater de fleste steder i verden). Den 14. september 1946 afholdtes en folkeafstemning om Færøernes fremtid. 32,9 pct. stemte for uafhængighed, 31,9 pct. imod og 32,5 pct. undlod at stemme. På denne baggrund var der ikke bases for egentlig løsrivelse, og den model, der havde reguleret forholdet mellem Danmark og Island, blev en slags basis for hjemmestyrelsen, der indførtes på Færøerne 1. april 1948. Hjemmestyrelsen er aldrig blevet vedtaget ved folkeafstemning på Færøerne. Den er ikke nævnt i grundloven af 1953, og er ikke en forfatning.

Færøernes hjemmestyre og Grønlands hjemmestyre (1979) udgør tilsammen, hvad der internationalt kaldes den danske hjemmestyremodel.

Denne model er karakteriseret ved 1) at være meget pragmatisk, 2) ved at hjemmestyremodellen ikke formelt er en forfatning, 3) ved omfattende lovgivende kompetence i de hjemmestyreområder og ved 4) betydelige inkomstoverførsler fra den danske stat til hjemmestyreområderne.

Fordele ved modellen er, at den er ubureaukratisk, fleksibel, muliggør en dynamisk udvikling og har en delvis elastisk kerne, der omfatter rigsanslignende. Ulemper ved modellen er, at den er politisk ansvarsforflygtende, at lovens forfatningsmæssige stilling er uklar (nogle jurister hævder, det er en delegationsmodel, andre at loven er irreversibel), og at den kun kan fungere hen-

sigtsmæssigt, hvis der ikke spekuleres i den, og den ikke benyttes til udnyttelse af »smuthuller« mellem dansk lovgivning og hjemmestyrelse. Mulighederne for store ulemper øges jo større forskelle, der bliver mellem Danmarks og hjemmestyreområdenes udenrigspolitiske traktatmæssige forhold og jo større forskellen bliver i økonomisk politik, væsentligst finanspolitik og pengepolitisk struktur.

Det er min opfattelse, at ulemperne de senere år, og især for Færøerne, er vokset voldsomt, og at en revision/afklaring af hjemmestyremodellen er yderspåkævet. At hjemmestyrelsen i sig selv har muliggjort sidste 10 års udvikling på Færøerne vil blive nærmere behandlet i afsnit 6.

1) Delegationen indebærer, at tilbagekaldelse af loven er mulig. For denne konklusion taler bl.a. 1) at Grundloven kun etablerer én lovgivende, én udøvende og én dømmende myndighed for hele riget, 2) at Grundloven ikke ændres ved indførelse af hjemmestyre på Færøerne og 3) at hjemmestyrelsen ikke omtales i 1953 Grundloven.

Opfattes loven som irreversibel er rigsheden, i hvert fald delvist, ændret til et rigsfællesskab, beskrivelse af tre selvstændige territorier med hver deres sagligt og geografisk afgrænsede territorier. Hermed placeres hjemmestyrelsen på et niveau, der ligger mellem almindelige forfatningslove og grundloven. Jf. bl.a. Frederik Harhoff, Henrik Zahle.

4. Den Færøske velfærdsmodel

Grundlaget for velfærdstigningen på Færøerne blev lagt med starten af fjernfiskeriet tilbage i 1872, der medførte, at størstedelen af fiskerfangsterne de næste ca. 100 år kom fra fjernerne. I slutningen af 1960'erne begynder der at komme kvoter og restriktioner og i 1970'erne kom de økonomiske zoner, som

indebar en omlægning fra fjernfiskeri til nærfiskeri (for Færøerne indførelse af 200 sømiklegrænsen 1977). Baggrunden for zonerne skal ses dels i væksten i fjernfiskeriet, hvor f.eks. Færøerne og Grønland havde helt modsat rettede interesser, dels i jagten efter at finde olie efter den første oliekrise, oktober 1973.

Færøerne fik dermed et kæmpe omstillingsproblem. Det besluttedes, at der skulle bygges filetfabrikker, og nærfiskeriet øges for at klare omstillingen. Fjernfiskeriet var overvejende torsk og kuller, d.v.s. højprisfisk, mens nærfiskeriet er sej (lavprisfisk).

Omkostningen ved at producere fileter, hvad enten det er torsk eller sej er nogenlunde de samme, mens salgsprisen er ganske forskellig. For ikke at uddybe torsk og kuller helt i nærområdet og for at muliggøre øget filetoproduktion og pristabilitet, blev der indført pristilskud til sej, så udbyttet ved at fiske sej blev svarende til udbyttet ved at fiske torsk. For filetfabrikkerne gennemførtes en subsidiering, der gjorde filetfabrikernes omsætning uafhængig af færdigvareprisen og uafhængig af omkostningerne, men subsidieringen førte, ligesom f.eks. subsidieringen af landbrugsprodukter i EF, til en mængdemæssig ekspansion, der gjorde samfundets økonomien afhængig af stigende priser på fisk for at hindre økonomien i at bryde sammen. I 1988 brød systemet sammen, da markedspriserne på fisk faldt kraftigt, efter at fiskerpriserne i 80'erne generelt havde været høje.

Omstillingen fra fjernfiskeri til subsidieret nærfiskeri var kapitalkrævende. Finansieringen løstes ved at optage lån i udlandet og i danske banker. Pristilskudet på fisk i 1988 og Landsstyrets beslutninger om større markedsrelater-

ing i fiskeriet ændrede ikke bankernes lånevillighed. Finanspolitikken fortsatte med at være ekspansiv. Indkomstniveauet blev højere end i Danmark. Afstanden mellem den økonomiske politik på Færøerne og i Danmark forøgedes kraftigt. Der var også en begyndende interesse for en mulig udnyttelse af olie, og forhandlingerne om retten til undergrunden opprioriteredes. – Sådan var det færøske velfærdssamfund i slutningen af 1980'erne.

Rigsombudsmand Bent Klinte, det danske riges officielle repræsentant på øerne, skrev så sent som i sin årsberetning 1992: »Færøerne er i dag et moderne velfærdssamfund med en levestandard, der ligger på højde med niveauet i de mest velstående lande i den vestlige verden«.

5. Det færøske krisesamfund 1994.

Krisen omfatter både en økonomisk og en politisk krise.

Den økonomiske krise har et omfang, som ellers kun ses i østlande i forbindelse med overgang fra planøkonomi til markedsøkonomi. Nogle vil måske mene, at det også er det, der drejer sig om på Færøerne, men selvom der er fælles træk, er der også meget store forskelle.

Fra 1988 til 1993 er værdien af produktionen faldet med 1/3. Alle dele af økonomien er ramt af virksomhedslukninger og arbejdsløshed. Fra en situation med fuld beskæftigelse udgør de registrerede ledige nu 23 pct. af arbejdsstyrken, og det selvom nettoforflytningen fra Færøerne fra 1989 til 1994 er gjort op til 4700 personer, dvs. 10 pct. af befolkningen. Antallet af tvangsauktioner har ligget på 225 i både 1992 og 1993, tvs. på et niveau på over det dobbelte af 1990 niveauet. Mange kommuner og off-

Fólkatingið

entlige instanser er på fallitens rand. Færøernes næststørste kommune Klaksvig måtte på et tidspunkt standse sine lønudbetalinger. Bankerne har fået tilført 3 mia. kr. Privat og udenlands bankgæld er bealt ved, at Landsstyret har optaget statslån. Den offentlige gæld og udenlandsgælden pr. capita er den største i verden.

Den enkelte færøske familie er typisk i en håbløs situation, og yngre familier i en specielt håbløs situation, ramt af arbejdsløshed og gældstyngtet af især gæld i fast ejendom. Der er ingen lejligheder på Færøerne, men private parcelhuse. Værdien af disse huse lå indtil 1993 typisk på 1,2–1,5 mill. kr. i Torshavn og var belånt derefter. I forbindelse med den lille Fossbankens konkurs i 1993 udtalte Finansstilsynet fra Danmark, at et hus i Torshavn var 500.000 kr. værd. Dette spredtes hurtigt i Torshavn, og blev en selvpfyldende profeti, hvorved de fleste familier kom i en gældsklemme med 1/2–1 mill. kr. lån uden sikkerhed. Mange færøske familier er på den måde blevet slaver af deres faste ejendom og kan, såfremt de ikke forlader Færøerne, se frem til at skulle afdrage en »oppustet gæld« på 500.000–1 mill. kr. igennem et helt liv, hvilket selvfølgelig er dræbende for ethvert initiativ. Samtidig er det personlige skattetryk højere end i Danmark.

Den politiske krise viser sig først og fremmest ved en kolossal mistillid til politikere. Hovedkritikpunkterne går på, at politikerne er handlingslammede, korrupte og alene forstår at mele deres egen kage. Den socialdemokratiske ledende regering har gang på gang måttet gå »uigergang« til Danmark og har måttet gennemføre lovgivning dikteret af den danske regering. Mest upopulært

har været gennemførelse af et kvotesystem i fiskeriet i en udformning med yders begrænset færøsk opbakning og ændringen af mindstelønssystemet for fiskerne.

En opinionsundersøgelse offentliggjort af færøsk TV maj 94 viser, at socialdemokratiet ved et valg ville blive den største taber med en nedgang i stemmerne fra 27,5 pct. ved valget i 1990 til 11,3 pct. i maj 94. De færøske fagforeninger har brudt med Socialdemokratiet og vil lave et nyt parti.

Den 10. maj 94 mistede Landsstyret sit flertal, dag Lagtingets formand meddelte lagmanden, at hun ikke længere kunne regne med hans stemme. Formanden havde sammen med oppositionspartierne forsøgt at få vedtaget skattelettelser på 80 mill. kr. i form af lavere olieafgifter, forbedrede kørselsfradrag og støtte til pensionisterne. Landsstyret har aldrig siddet uden flertal, men der er i hjemmestyreordningen intet, der forhindrer, at Landsstyret kan fortsætte. Den 19. maj blev der i midlertidigt udskrevet nyvalg til Lagtinget. Valget finder sted den 7. juli.

Maj opinionsundersøgelsen viste iøvrigt, at 46 pct. af de stemmeberettigede færinger, dvs. næsten halvdelen enten ville stemme blankt, ikke vidste, hvor de skulle sætte deres kryds eller ville være sofavælgere.

Ved valget i 1990 var stemmeprocenten 86,0.

Endvidere viste maj-opinionsundersøgelsen, at der ikke er flertal for det siddende Landsstyre.

6. Hvad gik galt?

Kriser er nogle gange resultat af, at strukturer og kriseelementer gennem længere tid uddybes og tiltager. Andre gange kommer kriser helt eller delvist uden forvarsel. Færøernes krise